CONSTRUIREA SENSULUI COMUN IN DISCURSURILE POLITICE

Elmira Chengiali
Universitatea *Ovidius* Constanța

La construction du sens dans les discours politiques (Résumé)

La construction du sens dans les discours politiques est fondée sur les capacités inées des êtres humains d'attribuer aux interlocuteurs des croyances, des désirs, des états mentaux. Cette stratégie de l'interprète est un des principes régissants de la constitution du sens qui est construit progressivement et mutuellement par les participants. La pertinence du discours politique est rattaché à ce travail constructif mutuel qui suppose l'identification de l'intention informative locale de chaque énoncé, accompagnée de son intention communicative. L'interlocuteur fait des hypothèses anticipatoires sur l'intention globale du discours de l'homme politique qui seront confirmées ou infirmées par la suite des énoncés.

În acest studiu mi-am propus să descriu mecanismele construirii sensului în discursurile politice, mai precis în discursurile politice mediatizate de tip dezbatere politică. Premisele teoretice ale acestui studiu au fost furnizate de teoria pertinenței (Sperber şi Wilson, 1989), de teoria minții – théorie de l'esprit (Baron – Cohen, 1995), a strategiei interpretului (Dennett, 1990), a teoriei inferențelor directionale (Moeschler, 1998) şi a teoriei reprezentărilor mentale (Reboul, 1998) ale căror concepte şi demersuri am încercat să le aplic la analiza discursului politic.

Principala dificultate a apărut în momentul în care am abordat această formă de manifestare conversațională în termeni de discurs, avînd în vedere că pentru Reboul şi Moeschler "discursul nu este o categorie pertinentă din punct de vedere ştiințific"(Reboul, Moeschler, 1998). Era deci imposibil să caut o "interpretare structuralistă" fenomenului în cauză, adică să abordez doar demersul reducționist prin identificarea şi analizarea elementelor care compun discursul şi relațiile între aceste elemente.

Cercetările "tradiționale" (sintactice, semantice, pragmatice) adoptă un demers reducționist care constă în analizarea enunțurilor care formează un discurs[1] politic, identificarea relațiilor dintre aceste enunțuri, stabilirea diferitelor tipuri de constrîngeri structurale etc. Deşi acest tip de analiză pare a nu avea nici un punct comun cu perspectiva contextualistă propusă de Reboul şi Moeschler, ea poate oferi o soluție problemelor pe care simpla analiză lingvistică nu poate să le rezolve. Acest studiu se înscrie în cadrul metodologiei contextualiste ce se vrea un program deschis de cercetare ştiințifică. Punctul de plecare este definiția discursului propusă de Reboul şi Moeschler: ***Un discurs este o suită non-arbitrară de enunțuri***.

[1] In sensul cel mai clasic al termenului.

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

Trebuie să vedem cum se organizează această suită non arbitrară de enunțuri într-un discurs politic mediatic în care mai mulți interlocutori sunt constrînşi să construiască simultan un discurs individual şi unul colectiv. Fiecare interlocutor are interes să se valorizeze în şi prin discursul sau şi în acelaşi timp el trebuie să construiască un discurs "comun" cu interlocutorii săi. Construirea sensului comun trece astfel prin tentativa "de a face să îşi piardă faţa" opozantului, dacă adoptăm termenul cheie al sociolingvisticii (Goffman, 1972). Enunțurile pe care interlocutorii le vor produce trebuie "să subscrie acestui interes al omului politic şi non-arbitraritatea lor va depinde de relațiile între intențiile informative locale ale locutorului şi intenția sa globală" (Reboul, Moeschler, 1998: 159).

După cum afirmă susținătorii teoriei pertinenței, interpretarea acestui gen de producție discursivă se face prin recuperarea intențiilor informative globale ale locutorului, intenție ce este întotdeauna completată de intenția sa comunicativă. Într-adevăr, locutorul produce enunțuri pe care interlocutorul[2] trebuie să le interpreteze succesiv pe măsură ce ele îşi fac apariția în discurs. Principiul pertinenței este suficient pentru interpretarea discursului, ceea ce implică interpretarea discursului în acelaşi cadru teoretic ca şi enunțurile care nu au nevoie de reguli de interpretare proprii." (Reboul, Moeschler, 1998:159).

Pentru a putea avea acces la interpretarea discursului trebuie să explicăm fenomenele ce stau la baza interpretării enunțului. Enunțul est un act de comunicare ostensif-referențial care are o dublă intenție: o intenție informativă acompaniată întotdeauna de o intenție comunicativă care implică principiul pertinenței. Pentru a interpreta enunțul locutorului, interlocutorul va recupera prin intermediul acestei intenții comunicative, intenția informativă locală, pe baza mecanismelor inferențiale care îi vor permite să construiască ipoteze anticipatorii asupra intenției informative globale.

Noțiunea de intenție este în felul acesta centrală pentru teoria pertinenței: Sperber şi Wilson (1989) o vor defini astfel:

Intenția informativă:

Locutorul are intenția de a face evident sau mai evident interlocutorului său un ansamblu de prezumții {I}.

Intenția comunicativă:

Locutorul unui enunț are intenția să facă evident că are această intenție informativă.

[2] Intr-o dezbatere politică există două tipuri de interlocutori posibili: opozanții, invitatii (jurnalişti, specialişti), dar şi un public care poate interveni cu întrebări, comenatrii. Telespectatorii pot de asemenea să devină interlocutori dacă emisiunea le permite să intervină în direct.

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

Noțiunea de *fapt reciproc evident* (*fait mutuellement manifeste*) a înlocuit în teoria lui Sperber şi Wilson (1989) notiunea de *cunoaştere comună* (*savoir partagé*) care nu avea puterea de a explica existența neînțelegerilor, a eşecurilor în actul comunicării. Definiția face să intervină un alt termen important al teoriei pertinenței: mediul cognitiv comun.

Un mediu cognitiv comun este un mediu în care este evident cine îl cunoaşte. Este un mediu cognitiv reciproc în care faptul că o presupunere este evidentă persoanelor care au în comun acest mediu este el însuşi evident. În această privință, într-un mediu cognitiv reciproc, fiecare fapt evident este reciproc evident.

În consecință, un locutor va produce o suită non-arbitrară de enunțuri într-un mediu cognitiv pe care îl împarte cu interlocutorul / interlocutorii lui care vor interpreta discursul său, enunț după enunț, după procedeul descris mai sus, construind ipoteze anticipatorii asupra a ceea ce ar putea fi intenția globală a locutorului. Ipotezele anticipatorii vor fi confirmate sau infirmate de următorele enunțuri, dar ele vor fi construite de către interlocutor cît mai repede cu putință, îndată ce el va avea toate informațiile necesare şi suficiente pentru apariția lor. O dată confirmată, o ipoteză îşi depăşeşte caracterul anticipatoriu, se transformă în ***informație dobîndită***, intră în memoria[3] interlocutorului. Interpretarea discursului urmează deci aceeaşi schemă de interpretare ca aceea a enunțului: suita non-arbitrară va fi analizată enunț după enunț, cu singura diferență că pentru a recupera intenția globală a discursului, locutorul nu are nevoie să identifice fiecare intenție locală, adică să analizeze toate enunțurile în ordinea apariției lor. Este posibil ca această construcție a ipotezelor anticipatorii să nu necesite cuantificarea sensului tuturor enunțurilor. Care ar fi atunci rolul enunțurilor a căror interpretare nu este necesară pentru construirea intenției globale a discursului? Am putea elimina aceste enunțuri fără a modifica sensul discursului sau fără ca discursul să îşi piardă intenția globală? Greu de crezut şi un contra-argument ar fi chiar discursul politic în care există multe digresiuni, parenteze față de "tema" ce este dezbătută, dar care nu vizează decît să întărească, prin intenții intermediare, intenția globală a discursului politic. În cazul discursului politic există o exigență care le impune să îşi construiască discursul astfel încît interlocutorul să poată "recupera cu uşurință intenția informativă globală a ansamblului intervențiilor omului politic-locutor." (Reboul, Moeschler, 1998: 180). Omul politic încearcă să transmită o intenție informativă globală, denumită "mesaj politic", pe care interlocutorul său trebuie să o identifice imediat pentru a o putea anula, a împiedica să fie continuată sau pentru a demonstra că ea are un conținut care nu corespunde cu realitatea pe care acest om politic încearcă să o comunice. Această descalificare a adversarului se poate face şi prin denunțarea acestei intenții globale ca fiind respinsă de chiar omul politic, dar care o vehiculează din motive demagogice. Scopul intenției globale este să producă o reacție a publicului care să fie conformă cu interesele omului politic. Comportamentul discursiv al oamenilor politici este determinat de acest "scop final": crearea unei

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

anumite reacţii a potenţialilor alegători. Fiecare apariţie publică a unui om politic ar fi dominată de o intenţie globală care însumată tuturor celorlalte intenţii globale, acompaniate de intenţiile comunicative corespunzătoare, ale discursurilor sale anterioare sau viitoare, ar da imaginea de ansamblu a doctrinei politice pe care o reprezintă. Menţinerea credibilităţii ca om politic depinde chiar de caracterul constant al acestei intenţii globale superordonatoare.

Oamenii politici construiesc un discurs pentru public, dar în acelaşi timp construiesc imaginea publicului în discursul lor: ei apără interesele alegătorilor, deci ei nu sunt decît purtătorii de cuvînt ai dorinţelor, ai convingerilor acestora. Unei astfel de abordări i s-ar putea reproşa faptul că depăşeşte cadrul strict al discursului, adică al unei producţii discursive, şi că ea vizează mai degrabă comportamentul oamenilor politici. Intenţia informativă globală a unui om politic este determinată de dorinţa sa de a produce un anumit efect asupra publicului care să antreneze votarea sa: locutorul unui discurs, dincolo de intenţiile informative locale, ataşate fiecare unui enunş unic, are o intenţie informativă globală care corespunde cu ceea ce vrea să transmită în ansamblul discursului său." (Reboul, Moeschler, 1998: 158 – 159). Chiar dacă tema unui discurs al omului politic este punctuală, ancorată strict în realitatea imediată, discursul său trebuie să se înscrie într-o linie ideologică ce corespunde imaginii sale de ansamblu, imaginii partidului pe care îl reprezintă, intenţiei sale globale deci. Putem spune astfel că succesul unui om politic (al discursului său) depinde de capacitatea interlocutorilor şi a publicului în general de a recupera intenţiile informative locale mai întîi şi cele globale mai apoi.

Acest "comportament" poate fi explicat prin strategia interpretului (Dennett, 1990), teorie ce postulează că fiinţele umane au capacitatea de a atribui celorlalţi atît raţionalitate, cît şi stări mentale. Strategia interpretului constă în capacitatea unui individ de a prezice comportamentul altor indivizi plecînd de la două premise simple:

1. ceilalţi indivizi sunt agenţi raţionali;
2. ei sunt înzestraţi cu credinţe, dorinţe şi alte stări mentale.

Trebuie să precizăm că strategia interpretului este esenţială nu numai pentru comportamentul politicienilor, dar şi pentru cel al publicului. După cum am precizat mai sus, publicul ocupă un loc central în construcţia discursului politic care va fi interpretat de două "instanţe" diferite cu scopuri diferite:

1. publicul, prin intermediul strategiei interpretului, va construi imaginea de ansamblu a omului poltic şi, în consecinţă, el va adopta o anumită atitudine faţă de acesta.

2. adversarul care prin intermediul strategiei interpretului va încerca mai întîi să construiască, dar mai apoi să "decompună" imaginea de ansamblu a politicianului.

Strategia interpretului permite să aniticipăm asupra a ceea ce va spune un locutor, în cazul nostru asupra liniei politice pe care o va adopta în raport cu o anumită problemă. Strategia interpretului se afla în centrul teoriei pertinenţei: interpretarea

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

unui enunț (a unui discurs) se bazează pe utilizarea datelor pe care noi le credem adevărate în legătură cu credințele şi intențiile locutorului pentru a atribui acestui locutor intenția de a ne comunica anumite conținuturi." (Reboul, Moeschler, 1998: 48).

Strategia interpretului este acompaniata de o altă capacitate proprie ființei umane: capacitate cunoscută sub numele de *teoria minții* (*théorie de l'esprit*, Baron – Cohen, 1995). Această teorie este un ansamblu de propoziții care intră ca premise în raționamentele inferențiale şi ea se bazează pe strategia interpretului.

Succesul unui om politic într-o dezbatere politică depinde şi de faptul că el trebuie să îşi construiască publicul în discurs, adică să facă "evidente" interesele alegătorilor, punctele lor de vedere. În acelaşi timp, discursul său trebuie să "facă evidentă" incompatibilitatea discursului celuilalt (a opozantului său politic) cu aceste interese. Acestei preocupări i se adaugă o alta: să nu depăşească limitele regulilor jocului politic, pentru că un comportament abuziv, prea agresiv riscă să antreneze efectul contrar de pierdere a credibilității politice, deci un eşec al punctului de vedere al intenției sale globale.

Principala dificultate a omului politic provine din faptul că el trebuie să îşi construiască discursul ştiind că ipotezele anticipatorii construite de interlocutorul său sunt deja determinate de intenția sa globală, cunoscută deja de adversarul său. În conformitate cu principiul pertinenței, discursul omului politic va suscita aşteptarea propriei sale pertinențe. Interlocutorii trebuie să poată reconstrui intenția informativă fără să facă prea multe eforturi. Discursul va fi pertinent, deci îşi va fi atins scopul, dacă raportul între efortul de interpretare şi efectele obținute este echilibrat. Interpretatea discursului se va face la nivelul sistemului central al minții prin mecanisme inferențiale deductive care pe baza formei logice a enunțului şi a informațiilor provenind din interpretarea enunțurilor precedente, a informațiilor enciclopedice vor permite interlocutorilor construirea ipotezelor anticipatorii. Existența unei intenții informative globale ca premisă a discursului va asigura interlocutorilor posibilitatea da a identifica sensul discursului fără prea multe eforturi de interpretare: enunțurile nu vor fi interpretate neapărat în ordinea succesivă a apariției lor. Este posibil ca prezența anumitor enunțuri să fie semnalată doar sistemului central al minții fără ca procesul interpretării lor să fie declanşat. În cazul în care ipotezele anticipatorii construite de interlocutor sunt infirmate de ceea ce urmează, aceste enunțuri vor putea fi reevaluate din punct de vedere al importanței lor pentru interpretarea intenției globale.

Producerea enunțurilor – şi, ulterior, cea a discursului sunt determinate întotdeauna de strategia interpretului şi de teoria minții, deoarece producătorul trebuie să țină cont de credințele, de dorințele, de aşteptările publicului asupra cărora el stabileşte ipoteze. Procesul de construire a discursului răspunde astfel principiului comunicativ al pertinenței.

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Reboul, A. & Moeschler, J. (1997), *Pragmatique du dsicours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*, Paris, Armand Colin.
Reboul, A. (1997), *Le projet CERVICAL. Représentations mentales, référence aux objetset aux évenements*, Nancy, Loria.

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

BDD-A3646 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)